Післямова

Сьогодні людина, особистість буквально оточена інформацією; інформацією просякнутий і весь соціум. Зростає кількість каналів комунікації, засоби передачі інформації постійно спрощуються, стають більш компактними і доступними. Швидкість передачі інформації впливає на швидкість і частоту підвищення або зниження актуальності того чи іншого явища. Суспільство, завдяки мережі Інтернет, щодня може створювати незбагненні для окремого людського розуму обсяги даних.

Революційні впливи інформаційної технології призводять до того, що в інформаційному суспільстві самі класи змінюються соціально недиференційованими «інформаційними спільнотами». Ці «спільноти» вступають у контакт у віртуальному середовищі де стає дуже проблематично визначити соціальні статуси конкретних учасників даних спільнот, оскільки система позначення стає цілком умовною. Для того, щоб взаємодії в групах здійснювали прямий вплив на макропроцеси соціальної системи, по-перше, необхідно, щоб сама соціальна комунікація досягла такого стану, при якому означений вплив міг реалізуватися в групах різного рівня. По-друге, центр виробничої активності повинен перемістити-ся на рівень безпосередніх об'єднань, саме вони повинні забезпечувати всі умови ефективності та креативності у суспільстві, де макросоціальна структура знаходиться під впливом процесів у малих групах.

Оскільки інформація – це інтегральна частина всієї людської діяльності, всі процеси індивідуального й колективного існування безперервно формуються новим технологічним способом, то сучасна комунікаційна система, що має глобальний характер, диктує соціальній системі нові вимоги. Суспільство і його внутрішня структура, а також функції окремих елементів змінюються і передусім ці зміни позначаються на комунікаційних, передусім міжособистісних, зв'язках. Новий рівень соціальних відносин призводить особистість до усвідомлення існування нової віртуальної реальності, в якій істотно розширюються рамки її зіткнення зі світом.

Багато видів діяльності, важливих для існування, знаходять зовсім нову форму, і слідом за цим, процеси задоволення потреб особистості можуть бути так само перенесені у віртуальну реальність. Внаслідок цього вже в цій вторинній реальності з'являються і нові потреби, які також вимагають задоволення.

З появою нового типу суспільства його структура і структура соціальних зв'язків зазнає серйозних змін. Це відбувається завдяки новим способам соціальної взаємодії, заснованим на появі та впровадженні нових інформаційних технологій, за допомогою яких стало можливим створення єдиної глобальної комунікаційної мережі. Це призводить до того, що сильно видозмінюється структура інформаційних каналів, комунікативний простір особистості стає більш насиченим. Віртуальна реальність, яка конструюється за допомогою комп'ютерних технологій і глобальної комунікаційної мережі Інтернет, додає нового виміру у соціальні відносини. Процеси виробництва, споживання, освіти тощо переносяться у сферу віртуального. Внаслідок віддаленості, знеособленості або анонімності комунікаційних процесів у віртуальному середовищі змінюється уявлення не тільки про структуру комунікаційного процесу, але і про характеристики суб'єктів комунікації. А процес віртуалізації суспільства сприяє появі нових, або видозміні існуючих соціальних практик, що, у свою чергу, викликає реакцію на них з боку громадськості, завдяки чому виникають нові поведінкові, комунікативні алгоритми.

Здійснений авторами монографії філософський і філософсько-правовий аналіз актуальних проблем сучасного суспільства, людини та права дозволяє сформулювати наступні умовиводи.

Особливості національної української культури загалом корелюють із специфікою інформаційної культури вітчизняного соціуму. Основні характеристики національного культурного простору – толерантність, міжцивілізаційний характер, поліетнічність та діалогічність – безпосередньо впливають на стан інформаційної культури, закладаючи підґрунтя для її демократичного розвитку та репрезентації у мас-медіа. Разом із тим, сучасна інформаційна культура України має низку проблем, подолання яких є нагальною потребою в контексті утвердження демократичних цінностей і забезпечення інформаційної безпеки держави.

Процеси цифровізації суттєво сприяють формуванню нової інформаційно-комунікаційної основи як для внутрішньосуспільної, так і для міжкультурної взаємодії. Саме завдяки цифровим технологіям сьогодні реалізується взаємодія між учасниками культурних процесів. Один із важливих аспектів цього процесу – проникнення цифрових технологій

у повсякденне життя, що виявляється у зростанні споживання електронних культурних продуктів, а також у збільшенні частки культурних цінностей і послуг, які існують виключно в електронній формі та популяризуються через мас-медіа.

Ще одним важливим аспектом є зростання кількості культурних заходів, що проводяться у форматі онлайн, що значно розширює доступ до культурних практик та інтегрує їх у глобальний інформаційний простір.

Яскравим прикладом інтеграції цифровізації в культурну практику є збереження та відновлення культурної спадщини України, зокрема у післявоєнний період, а також її популяризація й розвиток завдяки використанню сучасних технологій оцифрування. Діджиталізація культурної спадщини, яка нині активно впроваджується в багатьох країнах світу за підтримки міжнародних організацій, зокрема під егідою ЮНЕСКО, є одним із найактуальніших напрямів у контексті цифровізації інформаційної культури. Цей процес відкриває нові можливості для збереження культурної спадщини, її доступності широким верствам суспільства та інтеграції у глобальний культурний простір.

Проведене дослідження показало, що в юридичній методології загалом, а також у юридичній герменевтиці зокрема, використовується комплекс логічних інструментів, притаманних як правовій теорії, так і юридичній практиці. Поряд із формальною логікою активно застосовується герменевтична логіка, яка набуває загальнонаукового значення й використовується для вирішення питань юридичної кваліфікації, а також для глибшого розуміння юридичних текстів. Подальший розвиток досліджень логічних аспектів права сприятиме раціоналізації процесів праворозуміння та вдосконаленню практики юридичного тлумачення, що, у свою чергу, підвищить рівень обґрунтованості та розумності права в цілому.

Цифровізація правової сфери є не лише інструментом модернізації державних послуг, а й потужним чинником формування нової правової культури громадян. Цифрові платформи, зокрема «Дія» та електронні суди, створюють додаткові можливості для спрощення доступу до правової інформації, підвищення рівня правосвідомості громадян, а також зміцнення довіри до державних інституцій. Україна має значний потенціал у розвитку цифрових правових сервісів, які сприяють гармонізації правової та духовної культури суспільства.

Подальші наукові дослідження в цій сфері сприятимуть не лише вдосконаленню існуючих цифрових інструментів, а й формуванню правової культури, що відповідатиме викликам сучасності та потребам громадян.

Успішна інтеграція цифрових технологій у правову сферу сприятиме утвердженню в суспільстві принципів верховенства права та духовних цінностей як основ державної політики.

Результати проведеного дослідження також дають підстави стверджувати, що питання впливу філософсько-правових доктрин юснатуралізму та юспозитивізму на формування світогляду суддів і практику здійснення правосуддя перебуває на стадії активної наукової розробки. Системне осмислення цієї проблематики є важливим кроком на шляху до вдосконалення діяльності судової влади та утвердження справедливості в демократичній правовій державі.

Через висвітлення теоретичного контексту сучасних філософсько-правових напрямів природного права та юридичного позитивізму як необхідних складових формування суддівського світогляду, здійснено спробу показати їхній вплив на прийняття судових рішень в умовах сучасного суспільного життя. Особлива увага приділена їх ролі в процесах розбудови правової держави та розвитку державотворчих механізмів, що є надзвичайно актуальним для України.

Надзвичайно важливим в умовах сьогодення є світоглядний поворот до філософії миру, яка пройшла в своєму розвитку декілька ключових етапів – від античних часів до сьогодення. Упродовж усіх історичних періодів мислителі зверталися до проблеми сутнісних характеристик миру, здебільшого в контексті його співвідношення з природою війни. Аналізуючи різні світоглядно-філософські підходи, можна виокремити кілька основних концепцій тлумачення миру: теологічний (Августин Блаженний, Фома Аквінський, Данте Аліг'єрі), консенсусний (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо), раціоналістичний (Г. Гегель), натуралістичний (Е. Роттердамський), природно-правовий (Г. Гроцій), морально-етичний (І. Кант, Й. Фіхте, А. Швейцер), екзистенційний (А. Камю, Г. Сковорода), ліберально-демократичний (Р. Мак Гінті, Дж. Мадхав, Лі Сон Йонг, Г. Шолтен, Л. А. Тріфу).

Згідно з основними положеннями філософії миру, гармонійне (ненасильницьке) буття можливе лише за умови втілення таких цінностей, як свобода, безпека, справедливість, толерантність та людиноцентризм. Разом із тим мир як вища цінність потребує належного правового захисту й ефективної діяльності міжнародних і регіональних структур, що підтримують мирне співіснування та оперативно реагують на прояви агресії з боку окремих суб'єктів міжнародних відносин.

Російсько-українська війна продемонструвала, що світова спільнота, зокрема європейська, виявилася недостатньо підготовленою до все-

осяжного та ефективного протистояння агресивним планам Російської Федерації.

Запропонований у монографії нетрадиційний для соціальної філософії підхід до осмислення трайбалізму як антропологічного, соціального та політичного явища дозволив виявити й проаналізувати актуальні тенденції сучасного суспільства. Зокрема, йдеться про процеси десакралізації, локалізації, нішевих стратегій, нелінійності та мікрополітичності. Ці явища простежуються не лише в соціальних процесах, а й у культурі, бізнесі, цифровому середовищі існування людини, політичній сфері – особливо в моменти радикалізації влади, що мають критичне значення для пересічної людини.

Трайбалістична приналежність індивіда дає йому змогу впоратися з особистим метафізичним збитком, подолати антропологічну травму самотності, ізоляції, воєнної агресії чи досвіду Голокосту, здійснити перезбір власної суб'єктності, створити органічне й емоційне наповнення самого себе. Нова природність і нова раціональність більше не мають під собою підґрунтя сакральності, іманентності й універсальності, проте є свідченням подолання онтологічного розпаду, якого зазнав суб'єкт постмодерну в епоху симуляції, формалізму й безперервної деконструкції.

Методологічний аналіз трайбалізму дає підстави говорити про нього як про новітню парадигму суб'єктності та соціальності, що відповідає умовам неоліберального політичного простору. Він призводить до перезавантаження індивідуальних моделей поведінки, а також до трансформації суспільних стандартів взаємодії між людьми. Трайби метамодерну вирішують питання ідентичності, суб'єктності, іманентності, десоціалізації, аполітичності та втрати індивідуальної цілісності через механізми мікрологіки й мікрополітики.

Водночас вічне розгалуження шляхів та розпорошення життєвих ресурсів людини знаходить своє методологічне вираження у наративі ризоми. Таким чином виникає глобально-онтологічний ризоморфний простір – мобільна, самогенеруюча структура, активною рушійною силою якої залишається людина. Жоден із ризоморфних вимірів людського буття – інформаційний, соціальний, економічний – не є стабільним і незмінним, що неминуче позначається на способі існування кочівних агентів цього простору. Невичерпні ризики такої реальності суттєво ускладнюють і драматизують життя учасників цієї системи. Спроби хоча б тимчасово збалансувати умови, можливості, бажання та дії у вузлових точках власного маршруту обертаються для людини болісним переживанням втрат і постійним пошуком нових стратегій самозахисту.

Цілком очевидно, що російсько-українська війна є не лише військовим протистоянням, але й передусім культурно-цивілізаційним конфліктом, який охоплює питання національної ідентичності, політичної культури, цивілізаційних орієнтирів і захисту прав людини. Цей конфлікт демонструє, як різні цивілізаційні моделі здатні спричинити агресію, а культурно-ціннісні суперечності – впливати на глобальні політичні процеси.

Для України ця війна є боротьбою за право бути самостійною нацією, зберегти свою унікальну культуру, національні підходи до реалізації прав людини та зміцнити власну цивілізаційну ідентичність у світі, де все ще існують імперські амбіції. Одним із ключових наслідків цього цивілізаційного протистояння стало зміцнення української національної ідентичності. Війна виступила потужним каталізатором розвитку національної свідомості, зміцнення почуття єдності українців та гордості за власну державу.

Зростання волонтерського руху, підтримка Збройних Сил України, активізація вживання української мови є яскравими прикладами глибинних змін у суспільстві, де, попри катастрофічні виклики, цінність прав людини зберігає перманентне значення.

У прагненні забезпечити власну національну безпеку Україна дедалі більше дистанціюється від пострадянського простору, утверджуючи свою самостійність і незалежність, правовий антропоцентризм і толерантність.

Варто підкреслити, що паралельно з реагуванням на виклики військового часу, сучасне суспільство виявляється зануреним у безперервну дискурсивну динаміку, спрямовану на перевизначення соціальних явищ і запропонування нових інтерпретацій соціальних подій. Дискурсивність дедалі частіше превалює над культурним виміром, «маскуючи» як індивідуальну, так і колективну тілесність. Подібно до хамелеона, знання про тілесність адаптується до реальності, утворюючи провідну епістему та політичні механізми регулювання соціальної взаємодії. Традиційні закони й правила поступово заміщуються нормами, що випливають із біовлади. Тіло перестає бути реальною сутністю – воно трансформується на символічний конструкт, тісно пов'язаний зі смислами жертви та травми.

Фігура жертви є однією з фундаментальних антропологічних універсалій. Укорінена в людській природі, вона укріплює основи будь-якої спільноти. Особливості циркуляції образу жертви в сучасній культурі визначає насамперед дискурс травми. Незважаючи на розмитість смислових меж цього поняття, травма описує не стільки самі катастрофічні

події, скільки відчуття соціального болю й кризи ідентичності, спричинених цими подіями.

Медіатехнології виступають потужним драйвером соціального розвитку, інструментом і знаком сучасної культури. Образ світу дедалі більше виходить за межі приватного простору людини, формуючи світоглядну картину з уявлень і переживань, що меншою мірою є особистими, але орієнтовані на масову аудиторію. Живий досвід заміщується переживанням, а оповідальність – фрагментованою, дискретною інформацією.

Медіапростір формує медіареальність, якій підпорядковується вся система соціокомунікаційних відносин. Серед численних мережевих ресурсів дедалі важливішу роль відіграють нові медіа. Вони не тільки підтримують комунікацію, а й самі стають як об'єктами, так і засобами інформаційного впливу.

В умовах суперпаноптикуму контроль над біополітичним дискурсом зосереджено в руках нетократичних еліт. Нетократична модель занурює людей у гіперреальність подій і симулякрів значень, надаючи суб'єктам певні ролі й організовуючи соціальні практики відповідно до біополітичних імперативів. У такій реальності «неналежна» подія – як джерело культурної травми та основа дискурсу жертви – визнається гідною уваги, оскільки дає змогу застосувати арсенал біополітичної етики, випробувати соціальні зв'язки спільноти на міцність і перевірити її учасників на здатність до одностайності.

В описаних умовах відкритим залишається питання місця та статусу держави в кіберпросторі. Особливості й стрімкі темпи розвитку цього середовища поки що не дозволяють науковій спільноті повністю окреслити та концептуалізувати цю проблему. Водночас сучасна наука вже напрацювала основні напрями й визначила ключові акценти, на які мають орієнтуватися державні інституції під час розробки та впровадження правових норм, що регулюють взаємодію в кіберпросторі.

При цьому необхідно звернути увагу на потенціал саморегулювання відносин у мережевому середовищі. Варто враховувати, що кіберпростір наразі перебуває на етапі формування своєрідного кібернетичного звичаєвого права, яке за значенням може дорівнювати державним правовим нормам. Його головною перевагою є здатність оперативно реагувати на появу нових видів відносин у цифровому просторі та забезпечувати їх швидке врегулювання. Якщо такі процеси відповідають суспільним потребам і сприяють гармонізації взаємин, держава має враховувати ці норми як зразок і навіть інтегрувати їх у власну нормативно-правову базу.

Важливе місце в системі національної кібербезпеки займає підвищення рівня комп'ютерної грамотності громадян. Якщо базовим навичкам користування Інтернетом більшість людей здатна навчитися самостійно, то ефективний захист власних персональних даних і цифрової ідентичності потребує державної підтримки й належної освітньої політики. Забезпечення цифрової безпеки громадян має стати одним із пріоритетів державної інформаційної політики.

Епоха розвинених технологій автоматизації, робототехніки та штучного інтелекту актуалізує низку складних філософських, етичних і юридичних питань, що постають як у промисловому й соціальному секторі, так і в умовах військових конфліктів, зокрема під час використання автономних систем у летальних цілях. Наявне законодавство, де це доцільно, потребує оновлення та доповнення з урахуванням етичних принципів, що відповідають рівню складності сучасної робототехніки, а також її соціальних, медичних та біоетичних наслідків.

Питання щодо доцільності надання роботам правового статусу або електронної особистості вимагає подальших міждисциплінарних досліджень і широкого обговорення в наукових колах. Зокрема, серйозні дискусії викликає теза про можливість надання штучним автономним агентам прав, подібних до тих, що належать людині.

Будь-яке рішення, прийняте із застосуванням штучних автономних агентів, що може суттєво вплинути на життя людини, повинно базуватися на принципі прозорості. Необхідно забезпечити можливість зведення логіки обчислювальних процесів систем штучного інтелекту до форми, зрозумілої людині, а також впровадити фіксацію даних про кожну транзакцію або дію, здійснену такими агентами. Аналогічно до «чорної скриньки» літака, має бути забезпечений запис рішень і логіки, що зумовила їхнє прийняття, для можливості подальшого аналізу й контролю.

На окрему пильну дослідницьку увагу заслуговує аксіологічна проблематика сучасного суспільства. Ціннісні девіації у соціальних мережах, у соціокультурному контексті, перебувають у безпосередньому взаємозв'язку з духовно-моральними та політико-правовими деформаціями свідомості, що формуються у суб'єктів інформаційного простору. Ці девіації є негативним чинником, який впливає на соціокультурний розвиток країни, оскільки поширюються як у віртуальному, так і в реальному просторі, знаходячи продовження у формах поведінки окремих індивідів і соціальних груп. Йдеться про популяризацію деструктивних установок, злочинні дії, аморальні та антисуспільні вчинки.

Розповсюдження ціннісних девіацій у соціальних мережах прямо чи опосередковано призводить до деформації аксіологічних основ духовного простору держави та є дестабілізуючим чинником системи інформаційної та духовної безпеки країни. Особливо небезпечними ці девіації стають у періоди воєнних конфліктів. Досвід російсько-української війни свідчить, що ворог активно використовує ціннісні розбіжності, викривлене сприйняття національних і загальнолюдських цінностей у суспільній свідомості для здійснення інформаційно-психологічних операцій, спрямованих проти української держави.

Профілактика поширення ціннісних девіацій має бути комплексною та здійснюватися освітніми установами, громадськими організаціями, відповідними державними структурами, а також засобами масової інформації. Актуальною залишається проблема активнішого впровадження в соціальних мережах етичних норм комунікації та репрезентації інформації, а також культивування практики саморегулювання та самоцензури серед учасників віртуальних спільнот на основі норм моралі та права.

Протидія ціннісним девіаціям у соціальних мережах вимагає постійного підвищення рівня інформаційної культури всіх учасників інформаційно-комунікаційних відносин. Особливої уваги потребує формування критичного мислення, медіаграмотності та правосвідомості, що є запорукою інформаційної безпеки суспільства.

Отже, в монографії порушена низка надзвичайно важливих питань, пов'язаних із взаємодією суспільства, особистості та права в сучасних соціокультурних умовах. Зрозуміло, що не на всі з них вдалося знайти вичерпні відповіді, що зумовлено масштабом і складністю окреслених у дослідженні проблем. Проте, авторський колектив сподівається на продовження наукового пошуку у сфері актуальних філософських і філософсько-правових питань розвитку сучасного українського суспільства.